

Barbara Panciszko¹

Rola Europejskiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Żywności w zapewnianiu bezpieczeństwa biologicznego na przykładzie Afrykańskiego Pomoru Świń

Streszczenie: Przedmiotem artykułu jest problematyka zagrożenia biologicznego w państwach członkowskich Unii Europejskiej, jakim jest wirus Afrykańskiego Pomoru Świń (ASF). Celem było określenie roli Europejskiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA) w procesie analizy ryzyk biologicznych oraz wskazanie funkcji, jakie pełni w systemie instytucjonalnym UE. Postawiono hipotezę badawczą: rekomendacje wydawane w opiniach naukowych publikowanych przez EFSA są podstawą decyzji wykonawczych Komisji Europejskiej. Korespondują z nią pytania badawcze: Jaka jest skala zagrożeń związanych z wirusem ASF? Jakie kompetencje ma EFSA w procesie analizy ryzyk biologicznych? Jak ewoluowało podejście EFSA, co do zalecanych narzędzi zarządzania ryzykiem związanym z wirusem ASF? Kiedy i w jakich przypadkach EFSA podejmuje badania naukowe dotyczące ASF? W opracowaniu wykorzystano metodę *case study* oraz posłużono się techniką *desk research*.

Słowa kluczowe: Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA), Unia Europejska, Afrykański Pomór Świń, bezpieczeństwo biologiczne, polityka bezpieczeństwa biologicznego Unii Europejskiej, polityka bezpieczeństwa żywności

¹ Dr, Wydział Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, e-mail: barbarapanciszko@wp.pl, ORCID: 0000-0003-3480-3189.

Wstęp

Postępujący rozwój gospodarczy sprawia, że presja na środowisko naturalne jest coraz większa. Pojawiają się nowe zagrożenia, w tym biologiczne jak: bakterie, czy wirusy, które wywołują choroby u roślin, zwierząt oraz ludzi. Stopnień współzależności gospodarczych z jednej strony, jak i naturalne przenoszenie się zagrożeń na kolejne obszary sprawia, że ryzyko epidemii i pandemii w wielu przypadkach pozostaje bardzo wysokie, pomimo zastosowania nowoczesnych metod wykrywania i przeciwdziałania.

Pojawiające się zagrożenia biologiczne wymagają współdziałania państw i instytucji na forum międzynarodowym. Przedmiotem poniższego opracowania jest próba analizy działań podejmowanych w Unii Europejskiej (UE) w kontekście oceny tych ryzyk. Z uwagi na obszerną materię zagadnienia przedstawiona zostanie rola jednego z głównych podmiotów zaangażowanych w ten proces – Europejskiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA). Analizę przeprowadzono na przykładzie działań w obszarze zagrożenia, jakim jest wirus Afrykańskiego Pomoru Świń (ASF). Postawiono następującą hipotezę badawczą: rekomendacje wydawane w opiniach naukowych publikowanych przez EFSA są podstawą decyzji wykonawczych Komisji Europejskiej. Weryfikacja takiego założenia możliwa była dzięki odpowiedziom na kilka pytań badawczych. Jaka jest skala zagrożeń związanych z wirusem ASF? Jakie kompetencje ma EFSA w procesie analizy ryzyk biologicznych? Jak ewoluowało podejście EFSA, co do zalecanych narzędzi zarządzania ryzykiem związanym z wirusem ASF? Kiedy i w jakich przypadkach EFSA podejmuje badania naukowe dotyczące ASF?

W artykule wykorzystano metodę *case study*. Technika badawczą umożliwiającą analizę dokumentów, raportów i aktów prawnych publikowanych przez Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz Komisję Europejską jest *desk research*.

Bezpieczeństwo biologiczne

Bezpieczeństwo biologiczne najczęściej analizowane jest przez pryzmat bioterroryzmu, wytycznych w zakresie zapewnienia odpowiednich procedur w laboratoriach chroniących przed niekontrolowanym przedostaniem się czynników biologicznych na zewnątrz oraz wprowadzaniem do środowiska organizmów modyfikowanych genetycznie.

Schemat 1. Składniki bezpieczeństwa biologicznego

Źródło: opracowanie własne.

W pierwszym przypadku patogeny (ożywione, do których zaliczamy mikroorganizmy takie jak: bakterie, wirusy, grzyby oraz priony oraz nieożywione tj. toksyny, substancje żrące, trucizny oraz promieniowanie jonizujące) mogą być wykorzystane w atakach terrorystycznych jako broń biologiczna. Celem tych działań jest świadome wywołanie choroby w populacji. Drugi element dotyczy wprowadzenia odpowiednich zabezpieczeń i środków kontroli w laboratoriach, aby nie dochodziło do niezamierzonego uwalniania czynników biologicznych do środowiska i całej populacji. W tym celu Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) opracowała przewodnik zawierający szczegółowe wytyczne dla laboratoriów w zakresie zarządzania ryzykiem biologicznym (World Health Organization, 2006). Trzeci element odnosi się do bezpieczeństwa biologicznego

związanego z żywymi zmodyfikowanymi organizmami, będącymi efektem nowoczesnej biotechnologii. Organizmy te mogą mieć negatywny wpływ na różnorodność biologiczną, jej zachowanie i zrównoważone użytkowanie, zwłaszcza przy braku kontroli ich przemieszczania się. W celu zapobiegania takim sytuacjom do „Konwencji o różnorodności biologicznej” dodano w 2000 r. „Protokół z Kartagenu o bezpieczeństwie biologicznym”. Zawiera on przepisy dotyczące wymogów w zakresie transgranicznego przemieszczanie się, przekazywania i wykorzystywania organizmów modyfikowanych genetycznie (Protokół, 2000).

Możemy zidentyfikować jeszcze jeden ważny składnik bezpieczeństwa biologicznego. Obejmuje on czynniki chorobowe pojawiające się zarówno u ludzi, jak też roślin i zwierząt, ale w sposób naturalny. Niezależnie od skali występowania choroba zostaje wywoływana samoistnie i rozprzestrzenia się na kolejnych członków populacji (Komisja Europejska, 2007, s. 2).

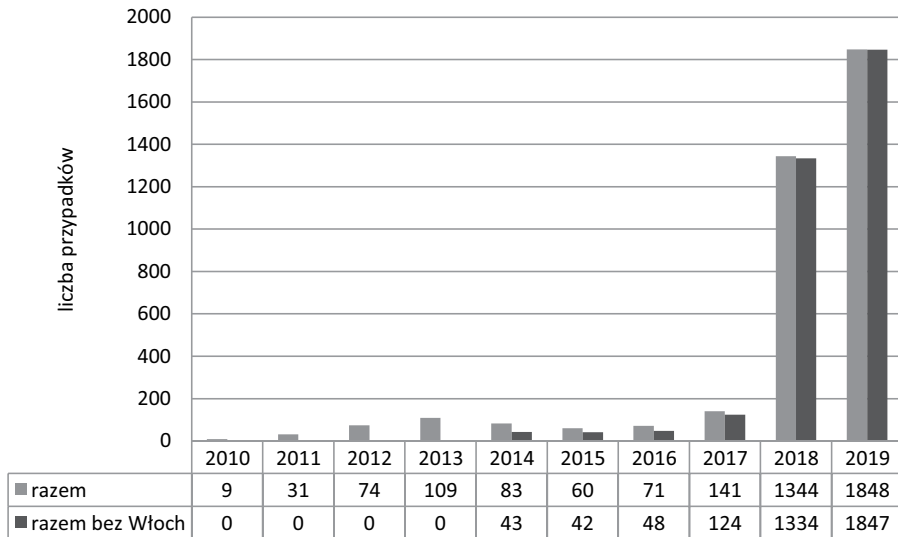
W poniższym artykule analizowane będzie zagrożenie dla bezpieczeństwa biologicznego, jakim jest wirus Afrykańskiego Pomoru Świń. Z tej perspektywy najbardziej adekwatną definicją pojęcia bezpieczeństwo biologiczne jest ta przyjęta przez Światową Organizację ds. Wyżywienia i Rolnictwa Narodów Zjednoczonych (FAO). To: „strategiczne i zintegrowane podejście, które obejmuje ramy polityczne i regulacyjne (...), które analizują i zarządzają ryzykiem w sektorach bezpieczeństwa żywności, życia i zdrowia zwierząt oraz życia i zdrowia roślin, w tym związanego z nimi ryzyka środowiskowego” (FAO, 2020). W celu jego zapewnienia należy chronić środowisko przed wprowadzaniem szkodników roślin, szkodników i chorób zwierząt, a także chorobami odzwierzęcymi (Ibidem).

Wirus Afrykańskiego Pomoru Świń

Afrykański Pomór Świń (*African swine fever* – ASF) jest wirusową chorobą, na którą podatne są kleszcze, guźce, dziki europejskie i świnie domowe. Charakteryzuje się ostrym i przewlekłym przebiegiem prowadzącym do śmierci zwierzęcia po kilkunastu dniach. ASF

pochodzi z Afryki, gdzie występował autochtonicznie w regionach na południe od Sahary. Został zidentyfikowany w 1921 r. przez Montgomery'ego na obszarze dzisiejszej Kenii. Stamtąd dotarł do Europy Zachodniej, Ameryki Południowej i Środkowej (EFSA, 2009, s. 2–5). Obecna sytuacja epidemiczna związana jest z przedostaniem się wirusa z Afryki do Gruzji (gdzie zanotowano jego pojawienie się w 2007 r.), następnie rozprzestrzenienie się go na całym Kaukazie i w państwach Europy Środkowo-Wschodniej oraz w kolejnych latach w Azji Południowo-Wschodniej (OIE, 2020).

Wirus ASF występuje na Sardynii endemicznie u dzików, a co jakiś czas pojawiają się jego ogniska wśród świń domowych. Na obszarze państw Europy Środkowo-Wschodniej należących do UE pojawił się w styczniu 2014 r. Służby weterynaryjne Litwy odnotowały taki przypadek wśród dzików. Miesiąc później (13 lutego 2014 r.) potwierdzono obecność wirusa na terenie Polski, również u padłego dzika. W 2014 r. pojawiły się pierwsze ogniska wirusa wśród świń domowych na Łotwie. Estońskie służby poinformowały w 2015 r.

Wykres 1. Ogniska ASF w państwach członkowskich UE w latach 2010–2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie rocznych raportów (Animal Disease Notification System, 2020).

o 18 ogniskach ASF wśród świń hodowlanych. W 2017 r. pierwsze ogniska pojawiły się w Rumunii, w 2018 r. w Bułgarii, a w 2019 r. na Słowacji. Na obszarze Rumunii zidentyfikowano najwięcej ognisk wirusa w 2018 r. 1163, w 2019 r. aż 1724, co stanowiło ponad 93% wszystkich zidentyfikowanych ognisk na terenie UE. Dane zaprezentowane na wykresie 1. obejmują liczbę ognisk chorobowych zidentyfikowanych wśród świń domowych, Na przestrzeni lat 2010–2019 odnotowujemy wzrost liczby ognisk wirusa, zwłaszcza w roku 2018 i 2019, za sprawą sytuacji epidemicznej w Rumunii. Warto również podkreślić, że prezentowane statystyki nie obejmują potwierdzonych przypadków wystąpienia choroby wśród dzików. Dane dotyczące przypadków wystąpienia wirusa wśród tych zwierząt w 2018 r. przedstawione zostały w tabeli 1.

Tabela 1. Potwierdzone przypadki wystąpienia wirusa ASF u świń domowych i dzików w państwach UE w 2018 r.

Państwo	Polska	Litwa	Łotwa	Estonia	Czechy	Rumunia	Węgry	Bułgaria	Belgia	Włochy (Sardynia)
ASF u dzików	2443	1446	685	231	28	182	138	5	163	65
ASF u świń domowych	109	51	10	0	0	1163	0	1	0	25

Źródło: PAFF Committee, 2019, s. 2.

Przystępując do analizy danych zamieszczonych w tabeli 1. należy poczynić dwa wyjaśnienia. Po pierwsze identyfikacja wystąpienia ASF u dzika dotyczy najczęściej pojedynczych przypadków, kiedy do badania trafia próbka od znalezionej martwego dzika lub upolowanego. W przypadku świń domowych mamy do czynienia z ogniskami. Oznacza to, że w momencie jego stwierdzenia, utylizacji poddaje się całe stado żyjące w obrębie gospodarstwa. Stąd przypadków ASF u świń domowych jest znacznie więcej niż u dzików. Usypia się od kilku do nawet kilku tysięcy sztuk. 16 lutego 2020 r. potwierdzono obecność wirusa w jednej z największych farm trzody chlewnej

w Rumunii, co spowodowało konieczność utylizacji 42 000 świń (Wojtaszczyk, 2020).

Wnioski z analizy danych dotyczących potwierdzonych przypadków wystąpienia wirusa ASF u świń domowych i dzików w UE w roku 2018 są następujące: najczęściej ognisk chorobowych u świń domowych odnotowano w Rumunii, następnie w Polsce oraz na Litwie. Z kolei zdecydowanie najczęściej zarażonych dzików zidentyfikowano w – Polsce 2443, przy 5386 w całej UE, co daje 45% wszystkich chorych dzików. Znaczny odsetek zarażonych dzików zarejestrowano także na Litwie (ok. 27%). Tylko w Rumunii liczba ognisk chorobowych wśród świń domowych przewyższyła i to znacznie liczbę rozpoznanych przypadków wirusa wśród dzików. Obecność wirusa ASF w dzików ujawniono w Czechach, na Węgrzech i Belgii, jednocześnie nie odnotowano w tych państwach ognisk chorobowych u świń domowych.

Kompetencje EFSA w procesie analizy ryzyk biologicznych

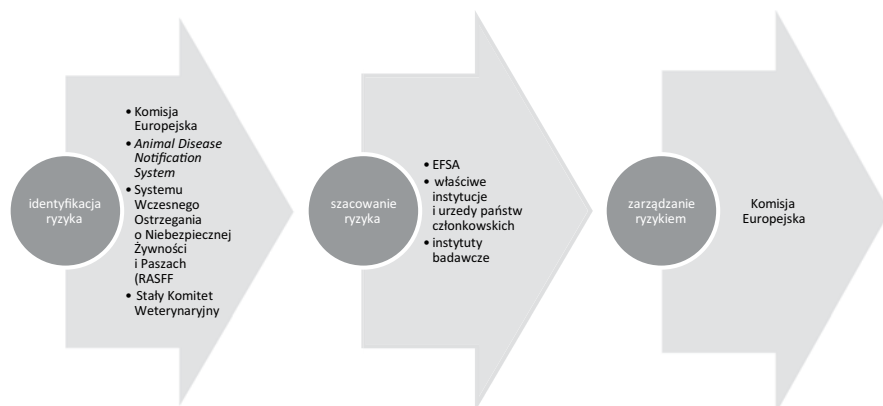
Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA) został powołany do życia na mocy Rozporządzenia 178/2002. Celem działalności Urzędu jest zapewnianie doradztwa naukowego oraz wsparcia naukowo-technicznego w procesie tworzenia prawa i podejmowania działań, które mają bezpośredni i pośredni wpływ na bezpieczeństwo żywności i pasz we Wspólnocie. EFSA ma zapewniać rzetelną i niezależną informację (Rozporządzenie, 2002, art. 22).

Analiza misji, celów i zadań Urzędu pozwala na wyodrębnienie kilku funkcji, które pełni:

- a) Funkcja informacyjna (jego zadaniem jest informowanie opinii publicznej, Komisji Europejskiej, właściwych organów państw członkowskich o ryzyku na wszystkich etapach jego analizy);
- b) Funkcja doradcza (dostarczanie opinii na zlecenie Komisji Europejskiej i państw członkowskich, w obszarach objętych misją i celami Urzędu);

- c) Funkcja opiniotwórcza (samodzielne wydawanie opinii w obszarach objętych kompetencjami);
- d) Funkcja naukowo-badawcza (poszukiwanie, zbieranie, analizowanie, porównywanie danych, dostarczanie opinii naukowych, w obszarach dotyczących bezpieczeństwa żywności i pasz, zdrowia i dobrostanu zwierząt oraz zdrowia roślin);
- e) Funkcja prewencyjna (działalność Urzędu ma się przyczyniać do zapewnienia wysokiego poziomu ochrony zdrowia i życia konsumentów, dobrostanu zwierząt, zdrowia roślin i sprawnego funkcjonowania rynku wewnętrznego);
- f) Funkcja tworzenia sieci (systemu sieci organizacji działających w obszarach objętych misją Urzędu, współpraca z Europejską Agencją Środowiska, Europejską Agencją Leków, Europejską Agencją Chemikaliów, Europejską Agencją ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób) (Ibidem, art. 22–23, 29, 31–34, 36).

Zapisy aktu prawnego powołującego do życia EFSA wskazują, z jakich etapów składa się analiza ryzyka i jaką rolę w tym procesie ma pełnić Urząd. Obejmuje ona: identyfikację ryzyka (czyli zauważenie problemu/zagrożenia), szacownie ryzyka (określenie, jakie jest prawdopodobieństwo rozprzestrzenienia się zagrożenia, jakie są przyczyny jego pojawienia się oraz jakie skutki może ono wywołać), zarządzanie ryzykiem (podejmowanie decyzji, które mają na celu

Schemat 2. Etapy analizy ryzyk biologicznych w Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rozporządzenia 178/2002.

znielowanie zagrożenia) oraz informowanie o ryzyku (proces ciągłego przekazywania opinii publicznej informacji o bieżącej sytuacji, co mają czynić wszystkie podmioty obecne na którymkolwiek etapie oceny ryzyka) (Ibidem, art. 3).

EFSA odgrywa decydującą rolę na etapie szacowania ryzyka. Opinie naukowe przygotowane przez Urząd mają stanowić podstawę decyzji podejmowanych przez KE w ramach zarządzania ryzykiem.

Analiza opinii naukowych dotyczących ASF opublikowanych przez EFSA

Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności odpowiada za drugi etap analizy ryzyka związanego z wirusem Afrykańskiego Pomoru Świń. W latach 2009–2020 (stan na 20.05.2020 r.). EFSA opublikował 13 opinii naukowych dotyczących ASF. Tabela 2. zawiera najważniejsze wnioski płynące z tych opinii.

Tabela 2. Opinie naukowe EFSA dotyczące ASF

Data zlecenia	Data publikacji	Przedmiot opinii	Najważniejsze elementy opinii
20.12.2007	28.05.2009	Opinia naukowa o Afrykańskim Pomorze Świń (EFSA, 2009).	Historia choroby, cechy charakterystyczne wirusa, sposoby zarażenia, objawy, szczepionka. Podkreślono rolę dzikich świń i guźców w zachowaniu i przenoszeniu wirusa na inne obszary (Ibidem, s. 34). Konieczność opracowania modelu szacowania ryzyka wprowadzenia ASF do Europy.
28.04.2009	11.03.2010	Opinia naukowa o Afrykańskim Pomorze Świń (EFSA, 2010).	Ryzyko endemiczności wirusa w krajach Kaukazu i Federacji Rosyjskiej jest umiarkowane, natomiast ryzyko przeniesienia go na inne regiony duże. Ryzyko przeniesienia wirusa do UE jest umiarkowanie prawdopodobne. Przeniesienie wirusa za pośrednictwem zarażonych dzików jest umiarkowane w przypadku Federacji Rosyjskiej i niskie w przypadku państw Kaukazu. Ryzyko utrzymania się wirusa u dzików w niektórych regionach UE jest umiarkowane.

Data zlecenia	Data publikacji	Przedmiot opinii	Najważniejsze elementy opinii
28.02.2014	14.03.2014	Opinia naukowa i techniczna w sprawie oceny środków zapobiegających wprowadzeniu i rozprzestrzenieniu się wirusa afrykańskiego pomoru świń u dzików (EFSA, 2014a).	Brak dowodów naukowych na możliwość drastycznego ograniczenia populacji dzików poprzez polowania i ustawianie pułapek, ze względu na możliwości adaptacyjne dzika (szybki przyrost populacji i migracje) – nie jest to narzędzie do ograniczenia rozprzestrzeniania się ASF. Polowania mogą doprowadzić do rozproszenia stad.
18.10.2013	25.03.2014	Aktualizacja opinii naukowej z 2010 r. o Afrykańskim Pomorze Świń (EFSA, 2014b).	<p>Grupa naukowców miała oszacować ryzyko przeniesienia się wirusa występującego lokalnie (w krajach, w których odnotowano wcześniej ogniska) do regionów, gdzie do tej pory nie występował. Przenalizowano sytuację w Armenii i Gruzji (oszacowano wysokie prawdopodobieństwo przeniesienia wirusa na tereny niezarażone). Analogicznie oceniono sytuację w Federacji Rosyjskiej. Istnieje ciągle ryzyko ponownego wprowadzenia wirusa na Białoruś i Ukrainę z Rosji, ze względu na częsty kontakt ludzi, handel produktami mięsnymi oraz przemieszczanie się zarażonych dzików. Wskazano na umiarkowane zagrożenie przeniesienia wirusa z gospodarstwa do gospodarstwa na Ukrainie i Białorusi. Prawdopodobieństwo przeniesienia wirusa przez zarażone dziki na obszary wolne od zakażeń w Rosji, Armenii i Gruzji oszacowano na umiarkowane. Odstrzał dzików na Białorusi może doprowadzić do rozprzestrzenienia się wirusa.</p> <p>Druga grupa badaczy miała za zadanie oszacować, jakimi drogami możliwe jest przedostanie się wirusa ASF na terytorium UE. Oszacowano stopień prawdopodobieństwa przedostania się wirusa za pomocą różnych kanałów. Wnioski były następujące: bardzo wysokie prawdopodobieństwo (poprzez zamrożone mięso), wysokie (schłodzone mięso, dziki i świnie domowe (przewożone), tłuszcz, pojazdy transportujące zwierzęta (zanieczyszczone wewnątrz), umiarkowane, średnie (naturalnie wędzone mięso, mięso suszone, fermentowane, solone (np. salami, peperoni), solone suszone mięso (szynki, schab, łopatka), pojazdy zanieczyszczone zewnątrz, osoby, które zajmują się hodowlą świń, gnojownica, pasza dla zwierząt, prosiaki), niskie (osoby niezajmujące się hodowlą świń, kleszcze), bardzo niskie (warzywa, zboża, szkodniki, zwierzęta domowe, siano i słoma, owady żywiące się krwią), nieistotne (mięso gotowane w 70 stopniach przez 30 minut) (Ibidem, s. 34.)</p>

Data zlecenia	Data publikacji	Przedmiot opinii	Najważniejsze elementy opinii
1.12.2014	23.06.2015	Opinia naukowa o Afrykańskim Pomorze Świń (EFSA, 2015).	Redukcja populacji dzików o 70% w teorii mogłaby doprowadzić do efektywnej kontroli ASF, jednak jest to niemożliwe w trakcie jednego sezonu myśliwskiego. Skuteczny model zawiera kilka narzędzi (wykluczenie kontaktu z padliną, intensyfikacja konwencjonalnych polowań, redukcja populacji każdego roku o 30–40%)
15.02.2016	09.02.2017	Analiza sytuacji epidemicznej związanej z Afrykańskim Pomorem Świń w krajach bałtyckich i Polsce (EFSA, 2017a).	Analiza pokazuje, że ASF rozprzestrzenia się w Polsce w tempie wynoszącym średnio 1km/miesiąc, podczas gdy na Łotwie i w Estonii 2km/m-c, co oznacza powolne rozprzestrzenianie się wirusa wśród dzików. W krajach bałtyckich stwierdzono zakażenie wirusem u 60–86% znalezionej padniętych dzików, w Polsce wskaźnik ten był w granicach 0,04–1,42%.
01.03.2017	27.10.2017	Analiza sytuacji epidemicznej związanej z Afrykańskim Pomorem Świń w krajach bałtyckich i Polsce (EFSA, 2017b).	Pomimo polowań i innych środków trudno zmniejszyć populację dzików w Europie. Szybkie usuwanie padniętych dzików jest dobrym sposobem zwalczania ASF. Drastyczna depopulacja, ukierunkowanie polowań na samice dzika i usuwanie padniętych zwierząt to najlepsze środki zapobiegania rozprzestrzeniania się ASF u dzików.
01.03.2018	12.06.2018	Opinia naukowa o Afrykańskim Pomorze Świń u dzików (EFSA, 2018a).	Oszacowanie wielkości i rozmieszczenia populacji dzików w Europie jest niemożliwe (jedynie dane, które można użyć do szacunków pochodzą od myśliwych). Wczesne wykrywanie ognisk pomaga w zarządzaniu sytuacją. Ważną rolę w ograniczaniu rozprzestrzeniania się wirusa odgrywa bioasekuracja. Drastyczna depopulacja stad jest dopuszczana tylko w przypadku rozprzestrzeniania się ASF.
01.06.2017	29.11.2018	Analiza sytuacji epidemicznej związanej z afrykańskim pomorem świń w Unii Europejskiej (od listopada 2017 do listopada 2018) (EFSA, 2018b).	Szczyty zachorowań wśród dzików następują w okresie zimowym i letnim, natomiast u świń domowych w letnim. Tworzenie stref buforowych i intensywny odstrzał dzików wraz z szybkim usuwaniem padłych zwierząt zwiększa prawdopodobieństwo eliminacji wirusa. Budowa ogrodzeń może być skutecznym narzędziem, ale na obszarach, gdzie utrudnione są intensywne polowania i szybkie usuwanie padniętej zwierzyny. Nie jest możliwe wykazanie wpływu naturalnych barier na rozprzestrzenianie się wirusa. 4 scenariusze epidemiczne.

Data zlecenia	Data publikacji	Przedmiot opinii	Najważniejsze elementy opinii
15.01.2019	31.07.2019	Luki w wiedzy dotyczącej Afrykańskiego Pomoru Świń (EFSA, 2019a).	Wskazanie obszarów, wątków, które należałoby przebadać w kontekście ASF.
15.01.2019	26.09.2019	Analiza ryzyka dotycząca Afrykańskiego Pomoru Świń w południowo-wschodniej części Europy (EFSA, 2019b).	Analiza dotyczyła Albanii, Bośni i Hercegowiny, Grecji, Chorwacji, Kosowa, Czarnogóry, Północnej Macedonii, Serbii i Słowenii (krajów do tej pory wolnych od ASF) i możliwości ewentualnego przeniesienia wirusa z tych państw do innych państw członkowskich UE.
Bd.	18.12.2019	Analiza sytuacji epidemicznej związanej z afrykańskim pomorem świń w Unii Europejskiej (od listopada 2018 do listopada 2019) (EFSA, 2019c).	Pojawienie się ognisk ASF na Słowacji. Potwierdzono sezonowość zachorowań na ASF u dzików i świń. Mediana naturalnego rozprzestrzeniania się ASF u dzików wynosi między 2,9, a 11,7 km/rok. Badania w Belgii dowiodły, że stosowanie ogrodzeń jest skuteczne w kontroli ognisk ASF. Strategia obejmowała kilka narzędzi: podział na strefy, usuwanie martwych zwierząt, zakaz dokarmiania, częściowe zakazy wstępu i pozyskiwania drewna dla ludzi, tworzenie sieci koncentrycznych ogrodzeń oraz bioasekuracja.

Źródło: opracowanie własne.

Analiza treści opinii naukowych wydawanych przez Urząd pozwala na wysunięcie kilku wniosków. Po pierwsze wraz z wystąpieniem ASF u dzików na terenie państw członkowskich oraz identyfikacją pierwszych ognisk choroby u świń domowych, EFSA regularnie publikuje opinie naukowe na temat tej choroby.

Po drugie zakres tematyczny ocen ulegał zmianie. Przed 2014 r. wydano 2 opinie, które dotyczyły historii samego wirusa, objawów i obszarów występowania. Opinia z 2010 r. zawierała szacunki, co do dróg przeniesienia wirusa ASF na teren UE. Kolejne oceny mają szerszy zakres i w coraz większym stopniu koncentrują się na poszukiwaniu skutecznych metod zarządzania ryzykiem dalszego rozprzestrzenienia się zagrożenia.

Po trzecie EFSA w największym stopniu koncentruje się na problemie występowania ASF u dzików. W 2013 r. Komisja Europejska wydała decyzję, która wdrażała środki zapobiegające transmisji wirusa u świń domowych. Wskazywała na konieczność dezynfekcji pojazdów, czy odzieży ochronnej (Komisja Europejska, 2013). Po wykryciu ognisk ASF na terenie państw członkowskich UE, KE zarządza ryzykiem przenoszenia się wirusa na kolejne gospodarstwa głównie poprzez wyznaczanie obszarów, w których wprowadza się ograniczenia i zakazy co do wywozu żywych świń, mięsa z nich pochodzącego i produktów pochodnych (Komisja Europejska, 2014). Z oczywistych względów zarządzanie populacją dzikich zwierząt jest ograniczone, stąd kontrola migracji dzików i tym samym przeniesienie się wirusa na kolejne tereny są skomplikowane. Określenie najefektywniejszych metod ograniczenia rozprzestrzeniania się ASF wśród dzików powierzone zostało Urzędowi.

Po czwarte rekomendowane metody przeciwdziałania wirusowi ASF ulegały zmianie. Opinia z 14 marca 2014 r. zawiera ocenę skuteczności trzech narzędzi służących utrudnianiu przenoszenia wirusa ASF z dzika na dzika. EFSA badał następujące metody: polowania i stosowanie pułapek, dokarmianie dzikiej zwierzyny oraz stosowanie ogrodzeń. Członkowie panelu uznali, że zarówno odstrzał dzików, jak ustawianie pułapek nie są skutecznymi narzędziami. Przede wszystkim dlatego, że zwierzęta te mają duże zdolności adaptacyjne oraz wzmożone polowania mogą co najwyżej przyczynić się do jeszcze szybszego przenoszenia się chorych dzików na kolejne terytoria (chore stada mogą się rozpiezchnąć). Argumentowano, iż zastosowanie takich metod nigdy nie doprowadziło do depopulacji stad dzików w Europie. Ustawianie pułapek również uznano za mało skuteczne narzędzie. Jednocześnie wskazano, że dokarmianie dzikiej zwierzyny może przyspieszyć proces przenoszenia się wirusa (EFSA, 2014a, s. 9–10). W kolejnej opinii (z 2015 r.) eksperci EFSA byli bardziej skłonni do wykorzystywania odstrzału dzików, jako narzędzia służącego do ich depopulacji. Dowodzili, że powinien być on skoncentrowany na samicach. Zaznaczając jednocześnie, iż nie ma w literaturze dowodów naukowych potwierdzających możliwość ograniczenia populacji tych zwierząt w Europie o 60% (co mogłoby

w teorii przyczynić się do ograniczenia rozprzestrzeniania się wirusa ASF). Badacze rekomendowali inne, pośrednie metody walki z chorobą, takie jak: zakaz dokarmiania oraz szybkie usuwanie padliny (EFSA, 2015, s. 3–5). Opinie z 2017 r. wskazują natomiast, że drastyczna depopulacja dzików o połowę, w połączeniu z szybkim usuwaniem padniętych zwierząt (uznanych za rezerwuar wirusa) to najlepsze sposoby walki z ASF (EFSA, 2017b, s. 3–4). Rekomendacje z opinii opublikowanej 8 listopada 2018 r. obejmują także wykorzystanie systemu ogrodzeń. Jednak mogą one być skuteczne tylko w regionach, gdzie intensywny odstrzał i szybkie usuwanie martwych dzików jest niemożliwe lub trudne do wykonania (EFSA, 2018a, s. 2–7). W opinii z 2019 r. eksperci wskazują na szereg narzędzi, które państwa członkowskie powinny wykorzystywać (w zależności od tego, czy na ich obszarze stwierdzono występowanie wirusa, czy też nie) do walki z ASF u dzików. Zaliczyli do nich: intensywny odstrzał (skoncentrowany na samicach), budowę sieci koncentrycznych ogrodzeń, szybkie usuwanie padliny, zakaz dokarmiania oraz czasowe zakazy wstępu ludzi do lasów (EFSA, 2019, s. 77–81).

Po piąte wraz ze wzrostem tempa rozprzestrzeniania się zagrożenia, rośnie częstotliwość publikowania naukowych ocen (w 2015 r. jedna, w 2017 r. dwie, w 2019 r. trzy). Warto także podkreślić, że opracowane do tej pory oceny naukowe dotyczące ASF, poza ostatnią (z 18 grudnia 2019 r.), przygotowywane były na zlecenie Komisji Europejskiej. Urząd nie korzysta w tym obszarze ze swojego prawa do samodzielnego podejmowania badań nad analizowanym zagrożeniem.

Ostatni element analizy ocen naukowych publikowanych przez EFSA dotyczył określenia, czy rekomendacje wydawane przez agencje stają się treścią decyzji w obszarze zarządzania ryzykiem wydawanych przez KE. Badanie działań podejmowanych przez Komisję Europejską w obszarze ASF dowodzi, że instytucja ta bierze pod uwagę narzędzia wskazane przez Urząd w opiniach naukowych. Warto jednak podkreślić, iż w obszarze zarządzania ryzykiem wirusa ASF u dzików, rekomendowane sposoby walki przedstawia państwom członkowskim w formie aktów miękkich, dokumentów roboczych i programów szkoleniowych, takich jak: *Lepsze szkolenie*

na rzecz bezpieczniejszej żywności (*Better Training for Safer Food - BTSF*), a nie decyzji, czy rozporządzeń wykonawczych. *Strategiczne podejście do zarządzania Afrykańskim Pomorem świń w UE* to dokument roboczy KE (uaktualniany co kilka miesięcy), dzieli terytorium UE na pięć typów obszarów, w zależności od stopnia występowania i narażenia na pojawienie się wirusa (tzw. regionalizacja działań) oraz wskazuje najskuteczniejsze metody zarządzania populacją dzików i rozprzestrzenianiem się wśród nich choroby. KE wymienia te same narzędzia, co EFSA w opinii z 12 czerwca 2018 r., czyli depopulację stad o 50%, skoncentrowanie odstrzału na dorosłych i dojrzewających samicach, bioasekurację, obserwację, usuwanie martwej zwierzyny oraz stosowanie pułapek, przynęt i ogrodzeń (European Commission, 2020, s. 6–10). W stosunku do wymogów w zakresie bioasekuracji KE wyraźnie wskazuje, że powinny one zostać ustalone przez właściwe władze krajowe, z zachowaniem wymogów określonych w Decyzji 2014/709/EU (dotyczącej środków kontroli w zakresie zdrowia zwierząt, mając na myśli świnie domowe) (Komisja Europejska, 2014b). Wytyczne w tym zakresie określone zostały również w ramach inicjatywy BTSF (Busauskas, 2018).

Zakończenie

Wirus ASF stanowi poważne zagrożenie biologiczne w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Jego rozprzestrzenianie się wśród dzików i świń domowych powoduje straty gospodarcze w postaci konieczności utylizacji całych stad, co negatywnie wpływa na cały sektor wieprzowiny, poziom życia pojedynczych producentów i renomę unijnego rolnictwa. Wprowadza także ograniczenia dla rekreacyjnych polowań oraz negatywnie oddziałuje na wizualne walory środowiska przyrodniczego.

Przypadki wystąpienia ASF u dzików i wykrycie ognisk chorobowych u świń domowych w państwach członkowskich UE w 2014 r. sprawiło, że instytucje i agencje mające kompetencje w obszarze bezpieczeństwa biologicznego i zapewniania dobrostanu zwierząt zaczęły podejmować działania. Proces analizy ryzyka obejmuje

cztery etapy i angażuje różne podmioty: KE, państwa członkowskie, właściwe instytucje i organy państw członkowskich (jak inspekcje sanitarne), jednostki i instytuty badawcze oraz EFSA. Urząd pełni w tym procesie szczególną rolę. Ma za zadanie opracowywać opinie naukowe dotyczące zagrożeń w obszarze bezpieczeństwa biologicznego, żywności i dobrostanu zwierząt. Mają one stanowić naukową podstawę decyzji i działań podejmowanych przez Komisję w ramach zarządzania ryzykiem.

EFSA opublikował w latach 2010–2019 trzynaście opinii naukowych dotyczących wirusa ASF. Analiza treści tych dokumentów oraz aktywności KE w ramach przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się choroby pozwala na odrzucenie hipotezy głównej w kontekście ASF u dzików. Komisja w tym obszarze ogranicza się do wydawania zaleceń, promuje narzędzia wskazane przez EFSA jako najskuteczniejsze. Pozostawia jednak państwom członkowskim wybór środków, które będą najodpowiedniejsze do specyfiki konkretnych regionów, co zgodne jest z zasadą subsydiarności. Inaczej wygląda sytuacja zarządzania ryzykiem w przypadku ognisk u świń domowych. Komisja Europejska systematycznie publikuje decyzje wykonawcze dotyczące rozszerzania terytoriów objętych restrykcjami w wywozie zwierząt i ich uboju oraz przetwórstwa mięsa z nich pochodzącego.

Dynamika zachorowań na ASF wykrywana wśród świń domowych i dzików pokazuje, że system zapewniania bezpieczeństwa biologicznego w Unii Europejskiej wymaga wprowadzenia reform. Kierunek koniecznych zmian powinien stać się przedmiotem odrębnej analizy i pogłębionych badań w tym zakresie, które odpowiedziałyby na pytanie, jak zapewnić bezpieczeństwo w omawianym obszarze na poziomie całego ugrupowania, umożliwiając jednocześnie państwom członkowskim wdrażanie rozwiązań adekwatnych do ich specyfiki.

Bibliografia

Animal Disease Notification System (2020, 29 Marca). Pobrano z lokalizacji https://ec.europa.eu/food/animals/animal-diseases/not-system_en.

- Busauskas P. (2018). *Hunting wild bear under biosecurity*. BTSF, Belgrade. Pobrano z lokalizacji https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/ad_cm_asf_btsf-asf_latest_pres-02.pdf.
- EFSA (2014a). *Evaluation of possible mitigation measures to prevent introduction and spread of African swine fever virus through wild boar*. EFSA Journal, 12(3): 3616.
- EFSA (2017a). *Epidemiological analyses on African swine fever in the Baltic countries and Poland*. EFSA Journal, 15(3): 4732.
- EFSA (2017b). *Epidemiological analyses of African swine fever in the Baltic States and Poland*. EFSA Journal, 15(11): 5068.
- EFSA (2018b). *Epidemiological analyses of African swine fever in the European Union (November 2017 until November 2018)*. EFSA Journal, 16(11): 5494.
- EFSA (2019c). *Epidemiological analyses of African swine fever in the European Union (November 2018 to October 2019)*. EFSA Journal, 18(1): 5996.
- EFSA (2019a). *Research gap analysis on African swine fever*. EFSA Journal, 17(8): 5811.
- EFSA (2019b). *Risk assessment of African swine fever in the south-eastern countries of Europe*. EFSA Journal, 17(11): 5861.
- EFSA (2009). *Scientific Opinion on African Swine Fever*. CFP/EFSA/AHAW/2007/2.
- EFSA (2010). *Scientific Opinion on African Swine Fever*. EFSA Journal, 8(3): 1556.
- EFSA (2014b). *Scientific Opinion on African Swine Fever*. EFSA Panel on Animal Health and Welfare, EFSA Journal, 12 (4): 3628.
- EFSA (2015). *Scientific Opinion on African Swine Fever*. EFSA Journal, 13(7): 4.
- EFSA (2018a). *African swine fever in wild boar*. EFSA Journal, 16(7): 5344.
- European Commission (2020, 20 Maja). *Strategic approach to the management of African Swine Fever for the EU*. Working Document, SANTE/7113/2015 – Rev 12, Brussels, SANCO G3/FB, Pobrano z lokalizacji https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/ad_control-measures_asf_wrk-doc-sante-2015-7113.pdf.
- FAO (2020, 17 Maja). *Biosecurity for Agriculture and Food Production*. Pobrano z lokalizacji <http://www.fao.org/biosecurity/>.
- Komisja Europejska (2014a) Decyzja Wykonawcza Komisji 2014/178/UE z dnia 27 marca 2014 r. w sprawie środków kontroli w zakresie zdrowia zwierząt w odniesieniu do afrykańskiego pomoru świń w niektórych państwach członkowskich, Dz. U. UE z 29.03.2014 r.
- Komisja Europejska (2014b) Decyzja Wykonawcza Komisji 2014/178/UE z dnia 27 marca 2014 r. w sprawie środków kontroli w zakresie zdrowia zwierząt w odnie-

- sieniu do afrykańskiego pomoru świń w niektórych państwach członkowskich i uchylająca decyzje wykonawczą 2014/178/UE, Dz. U. UE z 11.10.2014.
- Komisja Europejska (2013). Decyzja Wykonawcza Komisji 2013/426/UE z dnia 5 sierpnia 2013 r. w sprawie środków mających na celu zapobieżenie wprowadzaniu do Unii wirusa afrykańskiego pomoru świń z niektórych państw trzecich lub części terytorium państw trzecich, w których potwierdzono obecność choroby, oraz uchylająca decyzję 2011/78/UE, Dz. U. UE z 7.08.2013.
- Komisja Europejska (2007). *Zielona Księga w sprawie gotowości do przeciwdziałania biozagrożeniom*. KOM (2007), 399 wersja ostateczna, Bruksela 11.07.2007.
- OIE (2020, 20 Maja). *Depository on African Swine Fever*. Pobrano z lokalizacji https://web.oie.int/RR-Europe/eng/Regprog/en_ASF_depository.htm.
- PAFF Committee (2019). *Overview of ASF situation in EU*. Brussels, Pobrane z lokalizacji https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/reg-com_ahw_20190321_asf_overview-sit_eur.pdf.
- Protokół Kartageński z dnia 29 stycznia 2000 o bezpieczeństwie biologicznym do Konwencji o różnorodności biologicznej (Dz.U. nr 216, poz. 2201).
- Rozporządzenie (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiające ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołujące Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiające procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności, Dz. U. UE z 1.2.2002.
- Wojtaszczyk B. (2020, 28 Lutego). *Rumunia: Ognisko ASF na ogromnej fermie świń*. Pobrano z lokalizacji <https://www.farmer.pl/produkcja-zwierzec/trzoda-chlewna/rumunia-ognisko-asf-na-ogromnej-fermie-swin,92455.html>.
- World Health Organization (2006). *Biorisk Management. Laboratory biosecurity guidance*. Pobrano z lokalizacji https://www.who.int/csr/resources/publications/biosafety/WHO_CDS_EPR_2006_6.pdf.

The role of the European Food Safety Authority in ensuring biosecurity as exemplified by African Swine Fever

Summary: The issue of this article is African swine fever (ASF) virus as a biological threat in the Member states of the European Union. The purpose is to define the role of the European Food Safety Authority (EFSA) in the biological risk analysis process and to indicate the functions it performs. A research hypothesis was put forward: the recommendations indicated in scientific opinions published by EFSA are the basis for the European Commission implementing decisions. The research questions correspond with it are: What is the scale of the threats associated with the ASF virus? What competencies does EFSA have in the biological risk

analysis process? How has the EFSA approach evolved regarding the risk management tools associated with ASF? When and in which cases does EFSA undertake ASF research? The case study method was used in the study and the desk research technique was applied.

Keywords: European Food Safety Authority, European Union, African Swine Fever, biosecurity, biosecurity policy of the European Union, food security policy

Data przekazania tekstu: 30.05.2020; data zaakceptowania tekstu: 26.08.2020.